

יוסף דן

תולדות תורת הסוד העברית

ימי הביניים

יב

בעקבות הזוהר – א

תולדות תורת הסוד העברית

סדרה ראשונה: העת העתיקה

סדרה שנייה: ימי הביניים

יוסף דן

תולדות תורת הסוד העברית

ימי הביניים

כרך שנים עשר

בעקבות הזוהר

א

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

עוזר מחקר: ד"ר עודד פורת
עריכת לשון: ישראל חזני
מנהלת ההוצאה לאור: מעין אבינרי-רבהון
עורך ראשי: יחזקאל חובב
הפקה והבאה לדפוס: טניה שרם

ספר זה יוצא לאור בסיוע

Arcadia – a charitable fund of Peter Baldwin and Lisbet Rausing

משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

ציור העטיפה מתוך "חלונות ארדון", הספרייה הלאומית בירושלים
צלם: שמעון יאיר כהן
עיצוב העטיפה: לוטה עיצובים, ירושלים

מסת"ב 3-354-227-965-978

מספר קטלוגי 185-694

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ח
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני
או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: רונית גלעד

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

התוכן

כרך שנים עשר

- פרק ראשון: הקבלה בסוף המאה השלוש עשרה ובראשית המאה הארבע עשרה 9
- פרק שני: הרשב"א והפולמוס – קבלה ופילוסופיה, מדע ונבואה 21
- א. בין הרמב"ן לרשב"א 21 ב. קדמות וחינוך, ראשית ואחרית 25
ג. קבלה בפירוש האגדות 33 ד. פולמוס הרשב"א נגד ר' אברהם אבולעפיה 36 ה. הפולמוס נגד הנצרות – השמות ב"שמע ישראל" 38
ו. הפולמוס נגד האסלאם 40 ז. הפולמוס על הפילוסופיה והאלגוריסטיקה 44 ח. משנתו של אבא מארי בספר "מנחת קנאות" 51
נספח: "ספר הירח" לר' אבא מארי 59
- פרק שלישי: תלמידי הרשב"א ומפרשי סודות הרמב"ן 74
- א. המגמות הרעיוניות בחוג הרשב"א 74 ב. היצירה העיונית בעקבות הרשב"א 76 ג. ר' מאיר בר' שלמה אבי סהולה 79 ד. רבנו בחיי בן אשר 81 ה. פירוש התורה לרבנו בחיי – הדרך הפרשנית 82
ו. תורת הבריאה של רבנו בחיי 86 ז. רבנו בחיי על הגלות והגאולה 89 ח. רבנו בחיי – תורת הרע 91 ט. דרשות על התורה מאת ר' יהושע אבן שועיב 94 י. ר' נסים גירונדי – מעשה בראשית ומעשה מרכבה 97
יא. "אגרת הקודש" המיוחסת לרמב"ן 102
- פרק רביעי: "ספר השם" המיוחס לר' משה די ליאון 111
- א. מעמדו ההיסטורי של "ספר השם" 111 ב. "ספר השם" וספר הזוהר 115
ג. מעלת הקבלה לעומת הפילוסופיה 117 ד. משמעותה של תורת הספירות 123

פרק חמישי: ר' שם טוב אבן גאון

134

א. מקומו של ר' שם טוב אבן גאון בתולדות תורת הסוד 134 ב. "כתר שם טוב" – מעשה בראשית ושילוב המסורות 138 ג. ספר "בדי הארון ומגדל חננאל" 148 ד. הקדמת המחבר 153 ה. היחס לפסודור-אפיגרפיה ולספר הזוהר 157 ו. קבלות "האחים הכהנים" ו"שער הרזים" 162 ז. מסורות פסודור-אפיגרפיות ו"איגרת גרמישא" 168
נספח: ספר "יסוד עולם" 179

פרק שישי: ר' יצחק דמן עכו וספרו "מאירת עינים"

198

א. מקומו של ר' יצחק דמן עכו בתולדות תורת הסוד 198
ב. ספר "אוצר החיים" 201 ג. פירוש ספר יצירה 204 ד. היחס לפילוסופיה 207 ה. היחס לדינמיקה המינית באלהות – סוד הכרובים 218 ו. דבקות ונבואה 219 ז. דבקות והשתוות 225 ח. כוונות התפילה 230 ט. סתירת אמונת השילוש 233 י. ההתגלות למשה ותורת הנבואה 234 יא. דמותו של מטטרון 238 יב. תפיסת הרע והשעיר לעזאזל 245

פרק שביעי: "בעל התיקונים"

254

א. המשמעות ההיסטורית של ה"תיקונים" 254 ב. "תורה דאצילות" 258
ג. "רעיא מהימנא" – תלמידי חכמים ועמי הארץ 263 ד. "תיקוני הזוהר" ו"שם הכותב" 268 ה. לימודי הלכה 274 ו. כתבי "בעל התיקונים" והספיריטואלים הנוצרים בזמנו 277 ז. העידן המשיחי ואישיותו של המשיח 280 ח. העניות הקדושה 288 ט. הכתבים העבריים – סוד נפש רוח ונשמה באדם ובעולם האלהות 290

פרק שמיני: ר' יוסף "הבא משושן הבירה"

307

א. תעלומת המחבר וכתביו 307 ב. היחס למקרא – אלגוריה 313
ג. הנשמה והחטא, נשמת קין ותורת הגלגול 319 ד. דבקות 325
ה. קדושת ספר שיר השירים והקבלתו למשכן 326 ו. האל, השכינה והפילגש 335 ז. טעמי המצוות – כלאים, שור וחמור 337 ח. מצוות עשה – המצווה הראשונה: ידיעת האלהים 342 ט. "ספר תש"ק" – המשכן,

המרכבה ושיר השירים 345 י. מקור הדין והרע - ספירת גבורה 348
יא. הסימטריה בין עולם הספירות, גוף האדם וכוחות הטומאה 352

361 פרק תשיעי: "סודות הזקן" - חיקוי מסגרת הזוהר

א. דמותו של "הזקן בעל הסודות" 361 ב. סוד גדול - שובה של הוי"ו
בעידן הגאולה 364 ג. טעמו של גילוי המרכבה ליחזקאל 366 ד. דרך
האמת 369 ה. "אלהים חדשים" 372 ו. חנוך, אליהו ואיוב 374 ז. סוד
האותיות 378 ח. הבית האחרון 380 ט. עץ החיים, עץ המוות וחרבו של
מלאך המוות 381

386 פרק עשירי: ר' דוד "בן רבי יהודה החסיד נכד הרמב"ן"

א. מתרגם או פלגיאטור? 386 ב. תרגום הזוהר לר' דוד בן יהודה
החסיד 398 ג. ספר "מראות הצובאות" ו"תורת הצחצחות" 401 ד. תורת
השמיטות 404 ה. תשובה ויובל 405 ו. גאולה 408 ז. ספר "אור
זרוע" - התפילה המיסטית 415 ח. פירוש האלפא ביתא 429 ט. תלמידי
ר' דוד 433

445 קיצורים ביבליוגרפיים כלליים

447 מפתחות

הופיעו בסדרה

העת העתיקה

כרך א: ראשיתה של תורת הסוד בימי הבית השני ובתקופת המשנה
כרך ב: סוד, מאגיה ומשיחיות בספרות התלמוד והמדרש
כרך ג: המיסטיקה של יורדי המרכבה וסודות מעשה בראשית

ימי הביניים

כרך ד: תקופת הגאונים והמאות הי"א-הי"ב
כרך ה: חוגיהם של בעלי הסוד באשכנז – חוג משפחת קלונימוס
כרך ו: ר' אלעזר מוורמס וחוגו ובעלי הסוד האחרים
כרך ז: ראשית הקבלה: חוג העיון, ספר הבהיר וקבלת פרובנס
כרך ח: חוג המקובלים בגירונה
כרך ט: המקובלים בספרד במאה השלוש עשרה
כרך י: דור הזוהר: כתבי ר' יוסף ג'יקטיליה ור' משה די ליאון
כרך יא: ספר הזוהר
כרך יב: בעקבות הזוהר – א

הכרכים הבאים

כרך יג: בעקבות הזוהר – ב
כרך יד: דור הגירוש וההתעוררות המשיחית

Chapter Eight: Rabbi Joseph “of Hamadan”	307
I. The Mystery of the Author and His Works 307	
II. The Attitude toward Biblical Exegesis: Allegorization 313	
III. The Soul and the Sin, the Soul of Cain and the Doctrine of Transmigration of Souls 319	
IV. <i>Devekuth</i> 325	
V. The Holiness of <i>Song of Songs</i> and Its Parallel to the Tabernacle 326	
VI. God, the <i>Shekhinah</i> and the “Concubine” 335	
VII. Reasons for the Commandments: <i>Kil’ayim</i> (Hybridism), Ox and Ass 337	
VIII. Positive Commandments – The First Commandment: Knowledge of God 342	
IX. <i>Sefer Tashak</i> : The Tabernacle, the Merkavah and the <i>Song of Songs</i> 345	
X. The Origin of Judgment and Evil – <i>Sefirat Gevurah</i> 348	
XI. The Symmetry between the Divine World, the Human Body, and the Powers of Evil 352	
 Chapter Nine: <i>Secrets of the Old Man</i> : Imitation of the Frame Story of the <i>Zohar</i>	 361
I. The Image of the “Old Man, Master of Secrets” 361	
II. The Great Secret: Return of the Letter <i>Vav</i> in the Messianic Era 364	
III. The Meaning of the Revelation of the <i>Merkavah</i> to Ezekiel 366	
IV. The Path of Truth 369	
V. “New Gods” 372	
VI. Enoch, Elijah, and Job 374	
VII. The Secret of the Letters of the Alphabet 378	
VIII. The Last Temple 380	
IX. The Tree of Life, the Tree of Death and the Sword of the Angel of Death 381	
 Chapter Ten: Rabbi David “Son of Judah the Pious and Grandson of Nahmanides”	 386
I. Translator or Plagiarist? 386	
II. Translation of the <i>Zohar</i> by Rabbi David 398	
III. <i>Mar’ot ha-Zove’ot</i> and the Doctrine of <i>Zahzahot</i> 401	
IV. The Doctrine of the <i>Shemitot</i> 404	
V. Repentance and the Jubilee 405	
VI. Redemption 408	
VII. <i>Or Zaru’a</i> : The Mystical Prayer 415	
VIII. Commentary on the Alphabet 429	
IX. The Disciples of Rabbi David 433	
 General Bibliographic Abbreviations	 445
 Indices	 447

Chapter Four: <i>Book of the Holy Name</i> , Attributed to Rabbi Moses de Leon	111
I. The Historical Significance of <i>Book of the Holy Name</i> 111	
II. The <i>Book of the Holy Name</i> and the <i>Zohar</i> 115	
III. The Superiority of Kabbalah over Philosophy 117	
IV. The Meaning of the Doctrine of the <i>Sefirot</i> 123	
Chapter Five: Rabbi Shem Tov Ibn Gaon	134
I. Rabbi Shem Tov's Place in the History of Jewish Esoteric Thought 134	
II. <i>Keter Shem Tov</i> : Creation and the Combination of Traditions 138	
III. <i>Badey ha-Aron and The Tower of Hananel</i> 148	
IV. The Introduction to the Work 153	
V. The Attitude toward Pseudepigraphy and the <i>Zohar</i> 157	
VI. Works of the "Ha-Cohen Brothers" and <i>Shaar ha-Razim</i> 162	
VII. Pseudepigraphic Traditions and the "Epistle from Worms" 168	
Appendix: <i>Sefer Yesod Olam</i> 179	
Chapter Six: Rabbi Isaac of Acre and His Book <i>Meirat Einayim</i>	198
I. Rabbi Isaac's Place in the History of Jewish Esoteric Thought 198	
II. <i>Ozar ha-Hayyim</i> 201	
III. Commentary on <i>Sefer Yezira</i> 204	
IV. The Attitude Toward Philosophy 207	
V. The Attitude Toward Sexual Dynamism in the Divine World: Secret of the Cherubs 218	
VI. <i>Devekuth</i> and Prophecy 219	
VII. <i>Devekuth</i> and <i>Hishtavut</i> 225	
VIII. Intentions in Prayer 230	
IX. Rejection of the Trinity 233	
X. The Revelation to Moses and the Doctrine of Prophecy 234	
XI. The Image of Metatron 238	
XII. The Concept of Evil and the Scapegoat 245	
Chapter Seven: The Author of the <i>Tikkunim</i>	254
I. The Historical Meaning of the " <i>Tikkunim</i> " 254	
II. "The Torah of [the Era of] <i>Azilut</i> " 258	
III. Scholars and the Ignorant in <i>Ra'aya M'heimna</i> 263	
IV. <i>Tikkuney ha-Zohar</i> and "Automatic Writing" 268	
V. The Study of Halakha 274	
VI. The Writings of the Author of the <i>Tikkunim</i> and Contemporary Christian Spiritualists 277	
VII. The Messianic Era and the Image of the Messiah 280	
VIII. Sacred Poverty 288	
IX. The Hebrew Works: The Secret of the Parts of the Soul in Man and in the Divine World 290	

Table of Contents

Volume XII Following the *Zohar*, Part I

Chapter One: The Kabbalah at the End of the Thirteenth and the Beginning of the Fourteenth Century	9
Chapter Two: Rabbi Solomon ben Adret (Rashba) and the Confrontation – Kabbalah and Philosophy, Science and Prophecy	21
I. Between Nahmanides and Rashba 21	
II. Eternity of the World and Creation, the Beginning and End of the World 25	
III. Kabbalah in Rashba’s Commentary on the Midrashic Legends 33	
IV. Rashba’s Polemic against Abraham Abulafia 36	
V. The Polemic against Christianity: The Holy Names in the <i>Shema</i> Prayer 38	
VI. The Polemic against Islam 40	
VII. The Polemic against Philosophy and Allegoristic Exegesis 44	
VIII. Abba Mari’s Doctrine in His <i>Minhat Kenaot</i> 51	
Appendix: <i>Book of the Moon</i> by Rabbi Abba Mari 59	
Chapter Three: Rashba’s Disciples and the Commentators on Nahmanides	74
I. Ideological Trends in Rashba’s Circle 74	
II. Contemplative Works following Rashba 76	
III. Rabbi Meir ben Shlomo Avi Sahula 79	
IV. Rabbi Bahya ben Asher and the <i>Zohar</i> 81	
V. Rabbi Bahya’s Commentary on the Torah – His Commentarial Way 82	
VI. Rabbi Bahya’s Concept of Creation 86	
VII. Rabbi Bahya on Exile and Redemption 89	
VIII. Rabbi Bahya on the Doctrine of Evil 91	
IX. The Exegetical Sermons of Rabbi Yehoshua Ibn Shuaib 94	
X. Rabbi Nissim Gerondi – Creation and Merkavah Mysticism 97	
XI. “The Holy Epistle” (<i>Igeret ha-Kodesh</i>) Attributed to Nahmanides 102	

Research assistant: Dr. Oded Porat
Director of publications: Maayan Avineri-Rebhun
Editor in chief: Yehezkel Hovav

Hebrew editing: Israel Hazani
Production editor: Tatjana Schramm

The publication of this book was made possible by grants from

Arcadia – a charitable fund of Peter Baldwin and Lisbet Rausing

The Ministry of Culture and Sport – Culture Authority

ISBN 978-965-227-354-3

Catalogue No. 185-694

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 2018

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.

Typesetting: Ronit Gilad

Printing: 'Graphit' Press Ltd., Jerusalem

Joseph Dan

History of Jewish Mysticism and Esotericism

The Middle Ages

Volume XII

Following the *Zohar*

I

The Zalman Shazar Center
Jerusalem

HISTORY OF JEWISH MYSTICISM AND ESOTERICISM

- I. ANCIENT TIMES
- II. THE MIDDLE AGES

Joseph Dan

History of Jewish Mysticism and Esotericism

The Middle Ages

XII

Following the *Zohar* – I